

SLUTREPLIK Konkurrens ger både ökad dynamik och autonomi för universiteten och forskarna

– slutreplik till Fredrik Andersson

ROGER SVENSSON

Inspirerad har jag läst Fredrik Anderssons replik till min artikel om STRUT-utredningen i *Ekonomisk Debatt* nr 3 2019 (Andersson 2019; Svensson 2019). Replikerna inkommer alltför sällan till denna tidskrift och är därför ett välkommet inslag. Nedan följer min slutreplik till Anderssons inlägg.

Jag är överens med Andersson att STRUT:en har ett ogenomtänkt förhållningssätt till universitetens styrning och att utredningen saknar ekonomiska drivkrafter och incitament för att de mål som man eftersträvar ska realiseras. Precis som Andersson skriver skulle ett samlat anslag för forskning och utbildning troligtvis ha måttliga effekter. Risk finns dock att universiteten skulle flytta resurser från utbildning till forskning eller vice versa. Jag har inte heller så mycket att säga om Anderssons synpunkter på utredningen när det gäller utbildningen – ett område som jag inte heller berörde nämnvärt i den inledande artikeln. Fokus i denna replik blir i stället på hur den statliga forskningsfinansieringen till universiteten bör fördelas – ett område där vi har delvis olika uppfattningar.

Med sitt insiderperspektiv ser Andersson bara sin egen forskningsvärld

vid universiteten. Svenska universitet och högskolor står i dag för ca 27 procent av all FoU i Sverige (OECD 2018). Den övervägande majoriteten av svensk FoU utförs i näringslivet, men en del utförs även vid privata och offentliga forskningsinstitut. Andersson diskuterar därför varken vilka effekter som ökade basanslag skulle kunna få på andra FoU-aktörer eller på forskningsråden, varifrån medel ska tas.

Fredrik Anderssons huvudargument är att ett större basanslag skulle ge universiteten en ökad autonomi, vilket han menar är en förutsättning för att stärka svensk forskning och utbildning. Han argumenterar för att lärosätena behöver mer förutsägbara villkor för att planera och ta ansvar för verksamheten – i synnerhet då de flesta är tillsvidareanställda vid lärosätena. Slutresultatet skulle bli lärosäten med dynamiska miljöer där forskning och utbildning kan utvecklas tillsammans.

Andersson analyserar dock inte närmare *vem* på lärosätena som får ökad autonomi genom ökade basanslag. Och det är här som jag har mina kraftigaste invändningar mot hans replik. Självklart kommer rektorer och fakultetsledningar på universiteten i högre grad än i dag att kunna bestämma hur finansieringen ska fördelas bland anställda om basanslagen ökar. Ledningen kommer att få både högre flexibilitet och autonomi men den ges också ökade möjligheter att sätta agendan för vad som är viktig forskning utan press utifrån att säkerställa att resultat uppnås. Det blir då viktigt för individuella forskare att

Roger Svensson är docent i nationalekonomi och forskare vid Institutet för Näringslivsforskning (IFN). Hans forskning rör främst offentlig FoU-politik, subventioner i näringslivet, immateriella rättigheter och historisk penningpolitik.
roger.svensson@ifn.se

vinna fakultetsledningens gunst, eftersom den interna finansieringen blir viktigare. Paradoxalt nog skulle alltså ökade basanslag troligtvis leda till att de enskilda forskarnas autonomi minskade jämfört med dagens läge – tvärt emot Anderssons tes.

I en debattartikel (replik) i *Dagens Nyheter* konstaterar Arrhenius m fl (2019) att nepotism är vanligt vid tillsättningar av tjänster vid svenska lärosäten och hänvisar bl a till en rapport från Universitetslärarförbundet: ”Ett spel för galleriet” där tillsättningar är givna på förhand. Författarna varnar dessutom för att ”partiskhet och lokalt klickvälde” kan bli ett problem för vilken forskning som ska prioriteras om basanslagen ökar.

Ett talande exempel under det senaste decenniet där fakultetsledningar och politiker försökt styra forskningen vid svenska lärosäten – åtminstone inom samhällsvetenskapliga fakulteter – är att projekt med inslag av genusperspektiv och genusvetenskap har fått företräde framför annan forskning (Ringmar 2019). Om det ökade inslaget av genusperspektiv har lett till högre produktivitet vid svenska lärosäten är det ingen som vet, eftersom detta aldrig har utvärderats. Fler sådana exempel där ledningen och politiker försöker styra forskningen finns på <http://academicrightswatch.se/>.

Arrhenius m fl (2019) konstaterar att särintressen även kan förekomma då externa statliga forskningsråd bedömer ansökningar, men detta torde vara ett mindre problem, eftersom forskarna har flera olika finansiärer att välja mellan. Om ett råd inte passar så kan man söka finansiering hos ett annat. De offentliga externa forskningsfinansiärerna är sålunda viktiga för forskningens frihet och de individuella forskarnas autonomi.

Fredrik Andersson menar att ett grundläggande argumentet mot ökade basanslag är att lärosäten inte förmår att

göra de prioriteringar i användningen av basanslag som krävs för framgångsrik forskning. Men enligt mig skulle detta troligen vara en konsekvens av att finansiering fördelas utan krav på motprestation, snarare än att lärosäten inte kan identifiera framtidens forskning. Lärosäten skulle mycket väl kunna klara detta under förutsättning att de rätta incitamenten finns. Sådana incitament skapas nämligen genom finansiering i konkurrens, där finansieringen kopplas till produktivitet!

Ett annat problem med att fakultetsledningar snarare än forskningsråd ska fördela finansieringen är att de förra har betydligt färre projekt och forskare att välja mellan än de senare. Hos forskningsråden kan forskare från hela landet konkurrera om medlen. Konkurrensen mellan svenska lärosäten och universitetsforskare kommer alltså att minska med ökade basanslag. I en tid då såväl den internationella konkurrensen mellan universitet som internationell externfinansiering ökar, kan detta bli förödande för både produktiviteten och finansieringen vid svenska lärosäten.

Lärosätena har i dag en forskningsbudget på nästan 40 miljarder kr, varav 44 procent eller 18 miljarder kr är basanslag. Att höja basanslagen till 50 procent (dvs 20 miljarder kr) innebär att 2 miljarder kr skulle omfördelas från forskningsråden. Precis som Andersson påpekar är detta måttliga belopp. Trenden de senaste 20 åren är emellertid att den externa finansieringen från näringsliv och internationella myndigheter (t ex EU) växer betydligt snabbare än den statliga finansieringen. För att bibehålla 50 procent basfinansiering och matcha den snabbt växande icke-statliga finansieringen skulle man därför tvingas att årligen omfördela alltmer resurser från forskningsråden till basanslag. Ett större problem med omfördelningen till basanslag är att detta ger felaktiga signaler till forskarna. En lägre andel

av finansieringen blir konkurrensutsatt och därmed mindre beroende av att man producerar forskning i världsklass som sprids i de bästa tidskrifterna.

Det kanske största problemet med höjda basanslag är att det svenska FoU-systemet som helhet blir mindre flexibelt. Redan på 1990-talet resonerade man i USA på det viset att det är betydligt lättare att förändra finansiering till individer och forskningsgrupper än till hela institutioner eller lärosäten (National Academies 1995). Med finansiering i konkurrens kan man med kort varsel öka finansieringen till lovande och dynamiska forskningsprojekt och minska eller strypa finansieringen till projekt som inte utvecklas väl. Därmed lyckades USA skapa det kanske mest dynamiska och flexibla universitetssystemet i världen. Framgångarna lät inte vänta på sig.

REFERENSER

Andersson, F (2019), "Kommentar till Roger Svensson", *Ekonomisk Debatt*, årg 47, nr 5, s 51–56.

Arrhenius, G, C Garsten och B Rothstein (2019), "Risk att lokala särintressen ges makt att prioritera forskningen", *Dagens Nyheter*, 14 maj 2019.

National Academies (1995), *Allocating Federal Funds for Science and Technology*, Committee on Criteria for Federal Support of Research and Development, National Academy of Sciences, Washington DC.

OECD (2018), *Main Science and Technology Indicators*, <http://www.oecd.org/sti/msti.htm>.

Ringmar, E (2019), *Befria universiteten! Om akademisk frihet och statlig styrning. Vad är ett universitet och vad bör det vara?*, Timbro Förlag, Stockholm.

Svensson, R (2019), "En instabil STRUT utan bas", *Ekonomisk Debatt*, årg 47, nr 3, s 18–27.